

RUDOLF VERONIKA

Megjegyzések I. Károly első és második házasságához¹

Some Remarks on the First and Second Marriage of Charles I of Hungary

As it is widely known, one of the most important sources for the history of the Hungarian Angevins the Illuminated Chronicle states, that Charles I of Hungary had three wives: Mary of Bytom, Beatrice of Luxembourg, and Elizabeth of Poland, which was for a long time accepted by all historians. 1988 however, Gyula Kristó came up with a new approach, and stated, that the above mentioned part of the chronicle was incomplete, and Charles I had four wives. According to Kristó the first of them was the daughter of Leo II of Galicia. Although, Kristó's opinion caused some criticism mainly by Polish historians, but in the Hungarian research it found widely acceptance. Despite that, the exact date of the marriage just as the motive of the Hungarian–Galician alliance isn't clear till now. In connection with these, the exact date of the second marriage is also questionable just as the usefulness of the Duchy of Bytom from the perspective of the Hungarian King. This paper aims to clear these open questions in a Central and Eastern European perspective.

Kristó Gyula 1988-ban megjelent nagyhatású tanulmányában mutatott rá, hogy első Anjou uralkodónknak, ellentétben a 14. századi krónikakompozíció állításával, nem három – Mária beutheni (bytomi) hercegnő, Luxemburgi Beatrix és Piast Erzsébet² –, hanem négy felesége volt. A neves medievista Károly első feleségét II. Leó halicsi fejedelem (1308–1323) leányával azonosította, akit feltehetőleg Máriának hívtak.³ Bár a lengyel kutatás részéről érték támadások a felvetést, ám Kristó meggyőző érvekkel utasította vissza a cáfolatokat, így a magyar középkorkutatásban általánosan elfogadásra talált.⁴ A házasság pontos időpontja, valamint a magyar–hali-

csi kapcsolatfelvétel és szövetség indoka azonban máig nem tekinthető tisztázottnak. Hasonlóképp megoszlanak a vélemények az első házasság végével és ebből következően a Mária beutheni hercegnővel kötött frigy időpontjával kapcsolatban. A következőkben előbb sorra veszem a forrásokat, amelyekből Kristó Gyula a halicsi frigyre következtetett, majd bemutatom az általa és a későbbi kutatás által kínált következtetéseket, datálásokat és lehetséges indokokat, végül pedig saját meglátásaimat vázolom fel az Anjou uralkodó első és második házassága kapcsán.

Károly első házasságáról két forrás őrzött meg híradást. Az egyik egy 14. század elején keletkezett útleírás, a *Descriptio Europae Orientalis*, amelynek ismeretlen szerzője a kritikai irodalom alapján egy francia domonkos szerzetessel vagy Andreas Hungarusszal lehet azonos. A leírást a nemzetközi és a hazai kutatás egyöntetűen 1308-ra keltezte a forrást 1916-ban közzé tevő Olgierd Górka nyomán,⁵ ám újabban a szerb kutatás mind filológiai, mind tartalmi szempontból meggyőzően érvelt a mellett, hogy a szöveg 1310–1311 fordulóján keletkezett.⁶ A kútfő *Ruthenia* kapcsán megjegyzi, hogy annak

1 Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. Köszönettel tartozom Dr. Körmendi Tamás tanszékvezető egyetemi docensnek (ELTE) a kézirat átolvasásáért, tanácsaiért, valamint a szerb szövegek fordításában nyújtott segítségéért.

2 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* Ed. Alexander Domonovszky. In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* Ed. Emericus Szentpétery. I–II. Bp. 1937–1938. [a továbbiakban: SRH] I. 489–490.

3 *Kristó Gyula: Károly Róbert első felesége.* Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica 86. (1988) 27–30.

4 Az egyetlen kivételt a problémával nem foglalkozó és Luxemburgi Beatrixot minden magyarázat nélkül Károly második feleségének tituláló Skorka Renáta jelenti. *Skorka Renáta: Luxemburgtól Váradig.* Beatrix magyar királyné története. In: *Nagyvárad és Bihar az Árpád-kor végén.* Szerk. Zsoldos Attila. Nagyvárad 2016. (Tanulmányok Biharország történetéből 3.) 177. Elsősorban Stanisław Sroka lengyel középkorkutató, a Jagelló Egyetem későbbi professzora szállt vitába a halicsi feleség koncepciójával. Lásd *Stanisław Sroka: Ki volt Károly Róbert első felesége?* Aetas 9. (1994) 1. sz. 187–193.; *Uő: A magyar Anjouk családi története.* Krakko 1998. 13–23. A vitára bővebben: *Kádár Tamás: Megjegyzések, észrevételek I. Károly*

(Róbert) magyar király házassági és egyéb családi kapcsolatai kérdéséhez. Turul 82. (2009) 13–14.

5 *Borzákné Nacs Mária: Descriptio Europae Orientalis.* In: *Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század).* Főszerk. Kristó Gyula. Bp. 1994. 166–167.; *Ryszard Grzesik: Descriptio Europae Orientalis.* In: *The Encyclopedia of the Medieval Chronicle.* I–II. Ed. Greame Dunphy. Leiden–Boston 2010. I. 518–519.

6 *Тибор Живковић – Владета Петровић – Александар Узелац: Време настанка ДЕО.* In: *Тибор Живковић – Владета Петровић – Александар Узелац: Аноними Descriptio Europae orientalis – Анонимов опис источне Европе.* Крит. изд., превод Драгана Кунчер. Београд 2013. (Извори за српску историју 13. Латински извори 2.) 51–64.

az országnak „egy igen daliás hercege van és Leó hercegnek nevezik; ennek a Leónak a leányát vette mostanában feleségül Magyarország királya, Károly.”⁷ Emellett rendelkezünk egy 1326. február 7-én kelt királyi privilégiummal, amelyben Károly birtokadományban részesíti hű szolgálataiért Lőrinc fia Apródnak nevezett István mestert.⁸ Utóbbi többek között azzal vívta ki az uralkodó megbecsülését, hogy „amikor kassai hospeseink és a szepesi emberek egykor a hűség útjáról letérve Szepes királyi várat és Kassa városát Csehország királya kezére adták, Csehország mondott királyának zászlaját felségünk ellenében felemelve említett Gönc várunkra rontottak, a fent mondott István a hűségtől felővezve, férfiasan szembeállva velük az óhajtott győzelmet megszerezte, legyőzve őket. Sok foglyot ejtve Csehország mondott királyának említett zászlaját, amelyet a mi országlásunk sérelmére emeltek fel, elvéve utánunk küldte Oroszországba, ahová országunk bizonyos hű báróival a célból mentünk, hogy első feleségünket magunkkal hozzuk. Maga István életveszélyes sebeket kapott, az István által az Úr segítségével elnyert győzelem hatalmunkat nem csekély mértékben megnövelte, és mind a szepesi emberek, mind a mondott város hospesei akaratak ellenére hűségünkre tértek, és ettől sokan mások megrettenve követék őket a hűség útján.”⁹

Ezen források alapján tehát Kristó Gyula megállapította, hogy Károly első felesége II. Leó halicsi fejedelem leányával lehet azonos. Nevét ugyan nem tartották fenn sem az orosz, sem a magyar források, utóbbiak hallgatása alapján azonban Kristó arra következtetett, hogy őt is Máriának hívhatták, akár csak Károly második feleségét, ami magyarázná a krónika-kompozíció hiátusát: a szerző egyszerűen összemosta a két feleség alakját. Feltételezését később egy 1323. december 12-én kelt királyi oklevéllel is alátámasztotta, amelyben Károly Máriaként nevezi meg első feleségét.¹⁰ Mivel az oklevélben említett, Gönc vára alatti csata, valamint a szepesi vár és Kassa átadása a cseh királynak csak II. Vencel 1304. évi hadjáratakor történhetett, a történelem szerint a házasságra valamikor 1304

és az útleírás általa elfogadott keletkezése, azaz 1308 között, azon belül is 1306. június 23. előtt került sor. Utóbbi időpontot véleménye szerint egy Mária királyné által kiadott oklevél indokolja,¹¹ amelyet ugyan 1988-ban még Mária nápolyi királynénak tulajdonított, 1992-ben megjelent írásában azonban – a már említett 1323. évi oklevél fényében – már Károly első feleségével hozott kapcsolatba.¹² Mivel az oklevél szerint Máriának még nem állt rendelkezésére autentikus pecsét, ezért Kristó meglátása szerint 1306. június 23. előtt nem sokkal kellett megtörténnie az esküvőnek.¹³

A neves középkorkutató élete során több alkalommal visszatért a témához, és mindvégig hangsúlyozta, hogy a teljes kép megalkotásához több információra lenne szükség II. Leóról, valamint leányáról, ám ez a szűkös forrásadottságok miatt komoly akadályokba ütközik. Szintén a jövőre váró feladatként határozta meg a frigy motivációjának feltárását.¹⁴ Ő maga Bereg vármegye helyzetével hozta összefüggésbe a dinasztikus kapcsolatot: véleménye szerint a vármegye 1299-ben I. Leó, azaz II. Leó nagyapjának a fennhatósága alá került, amit bizonyít, hogy az élén Leó familiárisa (*officialis Leu ducis Ruthenorum*), egy bizonyos Gergely állt.¹⁵ 1307-ben még mindig ugyanez a Gergely kormányozta a területet, 1308-ban viszont már Csicseri Jób töltötte be az ispáni méltóságot.¹⁶ Ebből pedig Kristó arra következtetett, hogy az ország egészét az uralma alá hajtani kívánó Károly a házassága révén igyekezett visszaszerezni Bereg vármegyét, ami újdonsült felesége hozományaként valóban a fennhatósága alá került.¹⁷

Az Anjou-kori magyar–halicsi kapcsolatoknak tanulmányt szentelő Font Márta elfogadta Kristó felfedezését, hangsúlyozva, hogy Károly szükségképpen tisztában volt feleségei számával és sorrendjével, így az 1326. évi királyi privilégium egy kiemelkedően megbízható forrásnak tekinthető. Egyúttal azonban felhívta a figyelmet arra is, hogy a Mária név tulajdonképpen csak hipotézis, amit Kristó arra alapozott, hogy Károly második feleségének Mária volt a keresztneve, ami alkalmat adhatott a hazai forrásoknak a két hölgy alakjának egybeolvasztására, illetve azt is megmagyarázza, miért feledkezik meg a többi forrás az első feleségről.¹⁸ Azon túl, hogy Kristó Gyula ezen magyarázatát magam meggyőzőnek tartom, az is eme lehetőség mellett szól, hogy a Mária név nem volt előzmény nélküli II. Leó szűkebb rokonságában.

7 „[...] habet unum ducem permaximum virorum qui vocatur dux Leo. Filium huius Leonis duxit nunc in uxorem rex Hungarie Carolus.” – Anonymi Descriptio Europae Orientalis, „Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia” anno MCCCVIII exarata. Edidit, praefatione et adnotationibus instruxit Olgierd Görka. Cracoviae 1916. 40.; Жуковух, Т. – Пемповух, В. – Узелуа, А.: Anonymi Descriptio Europae orientalis i. m. 131. Magyar fordítása: Borzákne Nacsa Mária – Szegfű László: Egy Délkelet-Európát bemutató földrajzi munka a XIV. század elejéről (Descriptio Europae Orientalis). Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Marxistica–Leninistica et Historica 12–13. (1987–1988) 21. Az útleírás további Magyarországgal kapcsolatos adataira: Csukovits Enikő: Magyarország helye Kelet-Európában. A Descriptio Europae Orientalis országleírásai. In: Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára. Bp. 2013. (A Magyar Levéltárosok Egyesületének Kiadványai 13.) 71–82.; Csáková Judit: A rómaiak pannóniai legelője. Megjegyzések egy hagyomány keletkezéséhez. II. Fons 27. (2020) 119–144.

8 HU-MNL-OL-DF 265464. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény]; Anjou-kori Oklevéltár. I–XV., XVII–XXXIV., XXXVIII., XL, XLVI–LII. Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Almási Tibor et al. Szeged–Bp. 1990–2023. [a továbbiakban: AO] X. 50. sz. 9 Károly Róbert emlékezete. Vál., szerk., bev. és jegyz. Kristó Gyula – Makk Ferenc. Bp. 1988. (Bibliotheca Historica) 146.

10 HU-MNL-OL-DF 258544.; AO VII. 652. sz.

11 HU-MNL-OL-DL 76198. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár]; AO II. 42. sz.

12 Kristó Gy.: Károly Róbert első felesége i. m. 27–30.; Kristó Gyula: Aba Sámuel és Károly Róbert családi kapcsolatairól. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica 96. (1992) 27–28.

13 Kristó Gy.: Aba Sámuel és Károly Róbert i. m. 28. Hasonlóan: Kristó Gyula: Károly Róbert családja. Aetas 20. (2005) 1. sz. 15–17.

14 Kristó Gy.: Károly Róbert első felesége i. m. 30.; Kristó Gyula: Orosz hercegnő volt-e Károly Róbert első felesége? Aetas 9. (1994) 1. sz. 194–199.

15 HU-MNL-OL-DL 57225. Kiadása: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. I–XII. Budae 1829–1844. [a továbbiakban: CD] VI/2. 216.

16 A zichi és vásonekeői Zichy család idősb ágának okmánytára. I–XII. Szerk. Nagy Iván et al. Bp. 1871–1931. [a továbbiakban Zichy Okl.] I. 114. (1307), 118. (1308)

17 Kristó Gy.: Károly Róbert első felesége i. m. 30.

18 Font Márta: „Halics” a magyarországi Anjouk politikájában. Hungaroruthenica 6. (2012) 66.

Nagyanyja Árpád-házi Konstancia IV. Béla és Laszkarisz Mária leánya volt, leánytestvérét pedig, aki Trojden mazóviai herceghez (1310–1341) ment nőül, és akitől a halicsi trónt 1324-ben elfoglaló II. Jurij (György) származott, szintén Máriának hívták.¹⁹

A Károly uralkodásának 2012-ben monográfiát szentelő Csukovits Enikő arra mutatott rá, hogy Jan Długosz lengyel történétíró tudomása szerint Károly 1306-ban vette feleségül Kázmér beutheni herceg leányát, Máriát, továbbá ugyanebből az évből rendelkezünk azzal a Mária által kiadott oklevéllel, amelyet autentikus pecsét hiányában a gyűrűspecstjével erősített meg.²⁰ Utóbbiról Csukovits elképzelhetőnek tartja, hogy már a lengyel hercegnő adta ki, ahogyan azt is, hogy Károly és a halicsi hercegnő válójában nem házasodott össze, csak eljegyezték egymást.²¹ Utóbbi állítással kapcsolatban azonban komoly kételyként merül fel, hogy az első feleségre minden esetben *consorsként* utalnak az oklevelek, amely a magyar király hitvesének bevett megnevezése okleveles gyakorlatunkban.²²

Miroszlav Voloscuk ukrán történész 2014-ben megjelent monográfiájában, majd négy évvel későbbi tanulmányában elfogadta Kristó Gyula nézetét, és egy megfontolandó érveléssel egészítette ki, miszerint a 14. század első felében egyre nagyobb számban felbukkanó és a királyi udvarral kapcsolatban álló, oroszok titulált személyek többsége a halicsi hercegnő kíséretével azonosítható, akik Mária halála után is Magyarországon maradtak, sőt gyakran az új királyné szolgálatába is beálltak.²³

Kádár Tamás 2009-ben a *Turul* hasábjain jelentette meg Károly családi kapcsolataival foglalkozó tanulmányát, amelyben egyfelől ismertette a Kristó Gyula és a lengyel kutatás közötti diskurzust, másrészt pedig elfogadta a magyar közép-kutató érveit.²⁴ Hat évvel később, az I. Károly első éveit taglaló művében újfent visszatért a problémához. Továbbra is valószínűnek ítélte, hogy a házasság célja Bereg vármege

visszaszerzése volt, továbbá korábbi tanulmányához hasonlóan arra hívta fel a figyelmet, hogy 1304–1306 környékén, amikor az 1326. évi oklevél alapján a halicsi út tehető, Károly nem számított túlságosan vonzó férjjelöltnek, így nem volt különösebben nagy választási lehetősége feleségek tekintetében. Tehát jobb híján esett a választás a halicsi hercegnőre. Kádár emellett Kazimierz Jasiński érvét is felhozta saját álláspontja mellett, amelyet a lengyel középkorkutató eredetileg az első, halicsi feleség létezésével szemben hozott fel. Jelesül azt, hogy mivel II. Leó leánya az Árpád-házból származott, hiszen a nagyanyja, Konstancia IV. Béla lánya volt, a frigy akár legitimáló erővel is bírhatott az ifjú Anjou számára, tekintetbe véve, hogy az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András Erzsébet nevű leányát Vencel-László már 1298-ban lekötötte magának.²⁵ Magát a házasságot ugyan 1306. június 23-nál korábbra helyezte, mivel a kérdéses oklevelet Károly első feleségével hozta kapcsolatba, azonban – szemben Kristóval – a házasságot mégsem közvetlenül az oklevél kiadása elé, hanem 1304 június-júliusára datálta.²⁶

Hogy egy Árpád-házi leszármazottal kötött frigy előnyös lehetett a nagymúltú dinasztia örökébe lépni kívánó ifjúnak, az vitán felül áll, kérdéses azonban, hogy ilyen távoli rokonság esetén – hiszen a szóban forgó leány Konstancia dédunokája, IV. Bélának pedig az ükunokája volt (ráadásul leányágon) – is éreztette-e volna jótékony hatásait tekintetbe véve, hogy Károly maga V. István dédunokája lévén közelebb állt az egyenesági Árpádokhoz. Mindazonáltal Károly valóban nem lehetett a régió legfelkapottabb agglégénye, hiszen az ország nagyobbik része ekkor még Vencel-László és támogatói fennhatósága alatt állt, a választás lehetőségéről azonban biztosan nem kellett teljesen lemondania, hiszen élvezte egyfelől a nagyapja, II. (Sánta) Károly nápolyi király és a pápaság, másfelől pedig a rokon Habsburgok támogatását. Utóbbiak, Albert római király, valamint fiai és egyben Károly unokatestvérei, az osztrák hercegek jelentős hatalmi tényezőnek számítottak a térségben, a Német-római Birodalomban pedig még inkább, tehát joggal feltételezhető, hogy szükség esetén hozzásegítették volna a magyar uralkodót egy kedvező frigyhez. Szintén figyelembe veendő, hogy VIII. Bonifác pápa 1303-ban Károlyt ismerte el a Magyar Királyság örökösének,²⁷ amely döntés Európa uralkodói körében is ismertté

19 *Font Márta*: A 14. század eleji „Halics” és a lengyel–magyar érdekek. *Hungaro–Ruthenica* 5. (2011) 96.

20 Ioannis Dlugossi Annales seu Chronicae incliti regni Poloniae. *Varsaviae* 1978. IX. 42.; AO II. 42. sz.

21 *Csukovits Enikő*: Az Anjouk Magyarországon I. rész. I. Károly és uralkodása (1301–1342). Bp. 2012. (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések) 126–127. Kristó véleménye az oklevélről: *Kristó Gy.*: Károly Róbert első felesége i. m. 27–28. Csukovitséhoz hasonló nézetet képviselt az 1306. évi oklevéllel kapcsolatban Pór Antal az 1903-ban megjelent tanulmányában, azonban ő még a halicsi hercegnőre vonatkozó forrásokról nem tudva, értelemszerűen a beutheni hercegnőt tartotta Károly első feleségének. *Pór Antal*: Magyar–lengyel érintkezés a XIV-ik században. II. Századok 37. (1903) 309. Szintén a beutheni hercegnőhöz kötötte az oklevelet Christopher Mielke, ám ő Sroka véleményét elfogadva tartja őt Károly első hitvesének. *Christopher Mielke*: The Archaeology and Material Culture of Queenship in Medieval Hungary, 1000–1395. Cham 2021. 190.

22 *Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae – A magyarországi középkori latinság szótára*. II/3. Szerk. Harmatta János et al. Bp. 1991. 337.; *[an] [Frederik] Niermeyer*: *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*. Leiden 1984. 256.

23 Мирослав Волошук: «Русь» в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції. Івано-Франківськ, 2014. 195–198.; Myroslav Voloshchuk: Ruthenian–Hungarian matrimonial connections in the context of the Rurik dynasty inter-dynasty policy of the 10th–14th centuries: selected statistical data. *Codrul Cosminului* 24. (2018) Nr. 3. 21–22.

24 *Kádár T.*: *Megjegyzések, észrevételek* i. m. 17–18.

25 Az eljegyzést azonban – mint ismeretes – Vencel-László később, a Magyarországból való kiszorulása után felbontotta. Erzsébet apja halála után egy ideig mostohaanyjával, Habsburg Ágnessel élt Bécsben, majd bevonult a tössi apácakolostorba. *Pór Antal*: Habsburgi Ágnes magyar királyné és Erzsébet hercegnő, az Árpád-ház utolsó sarja. II. Katolikus Szemle 2. (1888) 478–483.; *Alphons Lhotsky*: *Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jahrhunderts (1281–1358)*. Wien 1967. (Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte Österreichs 1.) 121.

26 *Kádár T.*: *Megjegyzések, észrevételek* i. m. 17–18.; *Kádár Tamás*: Harcban a koronáért. I. Károly (Róbert) király uralkodásának első éveit 1305 végéig. In: *Történelmi Tanulmányok XXIII.* Szerk. Bárány Attila – Bacsa Balázs Antal. Debrecen 2015. (Acta Universitatis Debreceniensis, Series Historica 67.) 91–92.

27 *Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita*. I–II. Ed. Augustinus Theiner. Rom 1859–1860. I. 397–399. (AO I. 392. sz.) A döntésről bővebben: *Kiss Gergely*: VIII. Bonifác és Magyarország (1290–1303). A pápai hatalmi legitimációs elképzelé-

vált, amely megint csak növelhette az Anjou esélyeit a házassági piacon. Mindezek alapján véleményem szerint Károly és II. Leó leányának frigye sokkal inkább tekinthető Károly (és támogatói) tudatos politikai döntésének, mint kényszerű választásnak.

A Kristó Gyula által valószínűsített és Kádár Tamás által is elfogadhatónak tartott indokot, azaz Bereg vármegye visszaszerzését mindazonáltal biztosan el kell vetnünk. Újabb Font Márta hívta fel rá a figyelmet, hogy az ukrán történetírásban (is) elterjedt az a téves nézet, miszerint a mai Kárpátalja, leginkább pedig Bereg vármegye Konstancia hozományaként I. Leó birtoka volt, illetve Halicshoz tartozott a 13–14. század fordulóján. Ez a vélekedés azonban Font szerint egyértelműen téves: Leónak legfeljebb birtokai lehettek Magyarországon, ahogyan például IV. Béla másik vejének, Rosztiszlavnak is voltak, és ebből következően familiárisokkal is rendelkezhetett. Ebbe a kategóriába tartozik például az emlegetett Gergely *officialis* is. Bár „Lev esetében magyarországi birtokokról nem tudunk, és ha ez nem is kizárt, az semmiképpen sem jelentett területi különhatalmat” – állapítja meg Font.²⁸ Ennek megfelelően a halicsi fejedelem legfeljebb birtokokkal rendelkezett Bereg vármegyében a 13. század végén, de azokat sosem csatolták Halicshoz. Kérdésesnek látom emellett, hogy mennyi ideig álltak a Bereg vármegyei területek ténylegesen I. Leó fennhatósága alatt, ugyanis míg 1299-ben Gergely egyértelműen a halicsi fejedelem *officialis*aként szerepel, addig 1307-ben már egyszerűen csak *comes Gregorius de Bereg* alakban tűnik fel, ahogyan egyébként egy évvel később Jób is (*magister Joub comes de Bereg*).²⁹ Tekintve, hogy Bereg vármegye ispánjainak listája rendkívül hiányos – 1299-ben Gergely, 1307-ben Gergely, 1308-ban Csicseri Jób tölti be a méltóságot³⁰ – tulajdonképpen még abban se lehetünk biztosak, hogy a két Gergely egy és ugyanazon személy. De még ha azonosak is, Jób hivatalba lépésének más indoka is lehetett, mint Bereg vármegye visszakерülése a magyar király fennhatóság alá – példának okáért a tisztséget már legalább nyolc éve, de lehet, hogy régebben betöltő Gergely halála.³¹ Ha abból indulunk ki, hogy Károly célja a házassággal a vármegye visszaszerzése volt, szintén nehezen érthető, hogy miért csak 1308-ban váltották le az ispánt, hiszen a frigyre mindenképp korábban sor került már. Ugyan II. Leó csak 1308-ban lépett trónra, ám a vármegye átadásába minden bizonnyal apja is beleegezését adta volna a dinasztikus kapcsolat létrejöttéért,

sek és kormányzat összefüggései. Századok 152. (2018) 6. sz. 1359–1360., 1370–1372.; Maléth Ágnes: A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342). (DeLegatOnline Könyvek 2.) Pécs 2020. 150.

28 Font Márta: Egy mai elnevezés és a középkor valósága. Kárpátalja a 13–15. században. Pontes 4. (2021) 87–88.

29 Zichy Okl. I. 114., 118.

30 Megjegyzendő, hogy a korszakra vonatkozó archontológiában Csicseri Jób 1308. évi hivatalviselésével kezdődik a beregi ispánok sora. Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. (História Könyvtár – Kronológiák, adattárak 5.) Bp. 1996. DC–ROM változat. Bereg megye.

31 A Gergely előtti utolsó ismert ispán Pok nembeli Móric fia Miklós volt, aki 1274-ben adatolható ilyen minőségében, tehát Gergely hivatalviselése elvben korábban is kezdetét vehette. Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája. 1000–1301. Bp. 2011. (História Könyvtár – Kronológiák, adattárak 11.) 136.

Károly pedig valószínűleg nem várta volna meg a bizonytalan időben bekövetkező halicsi uralkodóváltást.

A források nem tájékoztatnak róla, hogy I. Leó pontosan hogyan jutott a kérdéses Bereg vármegyei birtokokhoz. Ha ugyanis Konstancia hozományai lettek volna, ahogyan azt az ukrán történetírás állítja, akkor Gergely mintájára a frigye után hivatalba lépett összes ispánnak egyben Leó *officialis*aként kellett volna megneveznie magát, ám ilyenről a jelzett időintervallumban működő hat ispán esetében nem tudunk.³² Felmerülhet továbbá az is, hogy I. Leó fegyverrel szerezte meg magának Bereg vármegye egy részét. Ismeretes ugyanis, hogy 1278-ban ellentét támadt a két ország között, pontosabban I. Leó keveredett összetűzésbe a Magyar Királyság keleti végein élő vlachokkal, mindezt pedig tetézte, hogy a halicsi fejedelem a Habsburg Rudolf római király és II. Ottokár cseh király között érlelődő konfliktusban az utóbbit támogatta, ami miatt IV. Lászlóval is ellentétbe került. Az ukrán kutatás emiatt azt is elképzelhetőnek tartja, hogy a magyar király uszította a vlachokat Leóra azért, hogy utóbbi ne tudjon személyesen és jelentős kontingenssel részt venni a várható összecsapásban.³³ A halicsi–vlach konfliktus pontos menetéről nem tájékoztatnak a források, de elvben elképzelhető, hogy Leó magyar területre lépett és foglalásba kezdett. Mindazonáltal ezen hódításokat – már ha voltak – IV. László gyorsan visszafoglalta, semmiképp sem maradhattak meg 1299-ig.³⁴ A legvalószínűbbnek számomra az tűnik, hogy Leó III. Andrásról részesült Bereg vármegyei birtokadományban, mivel a magyar király és a halicsi fejedelem az 1290-es években jó kapcsolatot ápolt egymással.³⁵ E teória helyességét támogatja, hogy az egyetlen adatunk arra, hogy Gergely I. Leó familiárisaként működött Bereg élén, éppen 1299-ből származik.³⁶ Arra

32 Zsoldos A.: Magyarország világi i. m. 136.

33 Илья Леонтьевич Паршин: Битва при Дюрнкруте 26. августа 1278 г.: альянс Льва Даниловича и Пшемыла II. Оттокара. *Rossica Antiqua* 5. (2012) ч. 1. 105.

34 Ismert továbbá, hogy az ún. második tatárjárás idején 1285-ben Nogai és Telebuga a vazallus orosz fejedelmeket is csatlakozásra szólította fel a Magyar Királyság ellen, ám az ország területére érve Leót elbocsátották, vagyis ekkor nem volt esélye foglalásba kezdeni. Szócs Tibor: Egy második „tatárjárás”? A tatár–magyar kapcsolatok a 13. század második felében. *Belvedere Meridionale* 22. (2010) 3–4. sz. 21.

35 Több forrás mutat arra, hogy Leó csapatokkal segítette III. András 1291. évi hadjáratát Habsburg Albert ellen, valamint a II. Vencel cseh király és Łokietek Ulászló kujáviai herceg között a lengyel területekért folyó harcokban – legalábbis az 1290-es évek első felében – mindketten az utóbbi pártján álltak. 1299-ben mind Leó, mind III. András követe Brünnben tárgyalt II. Vencellel feltehetőleg a Łokietek Ulászlóval szemben folytatandó politikáról. *Leontij Woytowycz: Lew Daniłowicz i walka o tron krakowski w ostatniej ćwierci XIII. wieku. Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 12. (2016) 126–130.; *Rudolf Veronika: Közép-Európa a hosszú 13. században. Magyarország, Csehország és Ausztria hatalmi és dinasztikus kapcsolatai 1196 és 1310 között.* (Arpadiana XV.) Bp. 2023. 518–519.

36 Annak magyarázata, hogy miért Bereg megyében kapott birtokot Leó, a vármegye Halicshoz közeli fekvésén túl valószínűleg abban keresendő, hogy erdőispánságból alakult ki, tehát még a 13. század végén is lehettek ott üres, benépesítetlen területek. Emellett úgy tűnik, hogy a század második felében a királyi család egy-egy tagja (pl.: Rosztiszlav, Anna hercegnő) élvezte az onnan származó jövedelmeket, utóljára feltehetőleg az 1290 körül elhunyt Kun Erzsébet, vagyis a kérdéses időpontban valószínűleg a király kezén volt. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp. 1987–1998. [a továbbiakban: Györffy Gy.: ÁMTF] I. 522–524.

azonban megint csak nincs forrásadat, hogy, amennyiben a feltételezésem helyes, milyen természetű lehetett az adomány: életre szóló vagy örökíthető? Mindazonáltal abból kiindulva, hogy András megválasztásának az egyik fő motivációja az ország integritásának helyreállítása és jogainak növelése volt, nem tűnik valószínűnek, hogy látszólag nyomós indok nélkül örökadományt tegyen egy külföldi személynek.³⁷ Mindezek alapján véleményem szerint nem tekinthetjük a halicsi fejedelmek Bereg vármegyei birtoklását folyamatosnak az Árpád-ház kihalása, illetve I. Leó 1300 környékén bekövetkezett halála után,³⁸ következésképpen Károly házasságának indokát sem itt kell keresnünk.

Sokkal inkább sejthetünk külpolitikai megfontolásokat a frigy mögött, konkrétan a lengyelországi helyzetet és a lengyel–cseh viszony figyelembevételét. Mint az széles körben ismert, II. Vencel cseh király az 1290-es években fokozatosan kiterjesztette fennhatóságát előbb a sziléziai, majd az egyéb lengyel hercegségekre, 1300 augusztusában pedig lengyel királlyá koronázták Gnieznóban. Törekvéseinek legnagyobb ellenlába a lengyel trónra szintén igényt tartó kujáviai herceg, Łokietek Ulászló volt.³⁹ I. Leó halicsi fejedelem uralkodása jelentős részében őt támogatta a krakkói trón megszerzésében. Ebben egyedül 1297–1299-ben állt be változás, amikor II. Vencel erőfölényét érzékelve, megegyezésre lépett a cseh királlyal és egy időre elállt Ulászló támogatásától. II. Vencel lengyel királlyá való koronázását követően azonban, talán fia nyomására visszatért Ulászló táborába. Fia, Jurij (György) ugyanis Ulászló nőtestvérével, Eufémiával élt házasságban, akitől számos gyermeke született, köztük a már emlegetett II. Leó is. A kutatás egyetért abban, hogy Jurij 1301 és 1308 közötti uralkodása alatt végig Ulászló ügyét támogatta, és nincs okunk azt feltételezni, hogy fiai, II. Leó és András ne tettek volna később ugyanígy.⁴⁰ Eme halicsi politika pedig szerencsés módon találkozott Károly politikai törekvéseivel, akinek természetszerűleg érdekében állt a rivális Přemysl-ház gyengítése. Ezen megfontolásból Łokietek Ulászló már az 1300-as

évek elején is részesült támogatásban Károlytól, illetve Aba nembeli Amádétól.

Utóbbi még az utolsó Árpád-házi király uralkodásának elején kapcsolatba került Ulászlóval, amikor is III. András az első felesége, Fenenna kujáviai hercegnő nagybátyjának a megsegítésére küldte a későbbi tartományurat. Az Aba nembeli Amádé parancsnoksága alatt álló sereg – amelyben Recsk fiai, Pál, Serefil és a hadi vállalkozást túl nem élő János, továbbá Kemény fia Lőrinc fia Kemény baranyai ispán harcoltak – 1290 második vagy 1291 első felében részt vett *Prodatin* város elfoglalásában is.⁴¹ Az ekkor kötött barátságot a 14. század elején újították fel. Łokietek Ulászló 1302-ben orosz csapatokkal tört be a Sandomierzi Hercegségbe, ám vereséget szenvedett, és kénytelen volt Magyarországra menekülni, ahol Aba nembeli Amádé fogadta be. Később, feltehetőleg Károly ösztönzésére és utóbbi céljaival összhangban rávette, hogy indítson újból támadást II. Vencel ellen méghozzá a Károly és a szövetséges Habsburgok által kivitelezett hadműveletekkel párhuzamosan.⁴² Ulászló ennek megfelelően 1304 őszén magyar segítséggel be is tört a Krakkói Hercegségbe, a következő év februárjában pedig elfoglalta Wislicat.⁴³ A vállalkozásban számíthatott Aba nembeli Amádéra és seregére, amelyben nagy valószínűséggel jelen volt György fia Péter *comes*, aki birtokadományban részesült a lengyel hercegtől,⁴⁴ Dronowi/Dornoui Péter és fivére, János pedig Wislica elfoglalásában segédkezett.⁴⁵ A hadjárat célja tehát Ulászló trónaspirációinak beteljesítésén túl annak megakadályozása volt, hogy a lengyel hercegek segítséget nyújtsanak a támadás alatt álló cseh királynak.⁴⁶

Az 1304 elején, de valószínűleg már korábban is fennálló szövetség megerősítésére, illetve megpecsételésére a középkori

37 Hogy András a fenti feltételnek köszönhető megválasztását, nem jelenti azt, hogy azt uralkodása egésze alatt be is tartotta. Az 1298. évi törvény azonban szükségessé tette a király mellett működő tanács hozzájárulását a nagyobb horderejű döntésekhez, például a birtokadományokhoz. 1298. évi törvény 23. cikkelye: *Decreta regni mediaevalis Hungariae – The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. I. Transl., ed. János M. Bak – György Bónis – James Ross Sweeney. Idyllwild 1999.² 49.; *Zsoldos Attila*: III. András. In: *Lenkey Zoltán – Zsoldos Attila: Szent István és III. András*. (Párhuzamos életrajzok a magyar történelem évszázadaiból.) Bp. 2003. 170., 208–209.

38 *Fedinec Csilla et al.*: *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság*. Bp. 2021. 80. (az idézett rész Font Márta munkája.) Györfly György azzal számolt, hogy a halicsi fejedelmek csak I. Leó haláláig birtokolták Bereg megyét. *Györfly Gy.*: ÁMTF I. 526.

39 *Robert Antonín*: *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283–1300*. (Knižnice Matice Moravské 26.) Brno 2009. 103–121., 188–209.; *Uő*: *Hnězdenská korunovace krále Václava II. v kontextu jeho zahraniční politiky na počátku 14. století*. In: *Gnieźnienskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejske kontexty*. Ed. Józef Dobosz – Narzema Matli – Leszka Wetesko. Gniezno 2011. 253–272.; *Pawel Jasienica*: *Piast Poland*. New York 1985. 169–177.

40 *Woytowycz, L.*: *Lew Daniłowicz i walka i. m. 125–130.*; *Fedinec Cs. et al.*: *Ukrajna története i. m. 81.*

41 Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk. Szentpétery Imre – Borsa Iván. I–II. Bp. 1923–1987. 3820., 3841., 3908., 4317. sz.; *Zsoldos Attila*: Tamás fia Sinka érdemei. Elhallgatás és manipuláció az oklevelek narratióiban. In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Bp. 1988. 329. – Megjegyzendő, hogy ezzel párhuzamosan magyar származású személyek segítették II. Vencel hatalomra jutását Krakkóban. Erre utal a cseh király helytartójának, Wiesenburgi Tazzónak egy 1294. augusztus 1-jén kiadott oklevele, amelyben birtokadományban részesítette Magyar Istvánt (*comes Stephanus Ungarus*) a Krakkói Hercegségben II. Vencelnek tett hű szolgálataiért cserébe. HU-MNL-OL-DF 253565. Kiadása: CD VII/2. 182. Wertner Mór kutatásai alapján a kérdéses személy a cseh király és fia későbbi fő támogatójával, Ákos nembeli Istvánnal azonos (*Wertner Mór*: *Stephanus Ungarus*. Századok 41. (1907) 481–484.), utóbbi előlete, karrierjének állomásaiban azonban nem támogatják ezen feltételezést. *Rudolf V.*: *Közép-Európa a hosszú 13. században i. m. 487., 527. 39. jegyz.*

42 *Wojciech Kozłowski*: *Developing the Concept of „Succession Crisis”*: New Questions to Social and Political Circumstances of Łokietek's Rise to Power, 1304–1306. *Studia Mediaevalia Bohemica* 2. (2011) 244.

43 *Erik Graebner*: *Böhmische Politik vom Tode Ottokars II. bis zum Aussterben der Přemysliden*. *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 41. (1903) H. 2. 161.; *Kateřina Charvátová*: *Václav II. Král český a polský*. Vyšehrad 2007. (Velké postavy českých dějin 5.) 200., 208.

44 AO I. 676. sz.

45 AO I. 702., II. 95. sz.

46 *Kádár T.*: *Harcban a koronáért i. m. 97. Egyes vélekedések szerint II. Vencel, majd később fia éppen Łokietek Ulászló előretérése miatt tett le jövőbeli Magyarországgal kapcsolatos terveiről*. *Wojciech Kozłowski*: *Power-Winning Contexts and Strategies of Charles I and Wenceslas III. A Comparison of their Quest for the Hungarian Throne*. *New Europe College Yearbook* 2012–2013 13. (2013) 164.

gyakorlat szerint egy dinasztikus kapcsolat tűnt a legmegfelelőbbnek. Arra, hogy a magyar–halicsi szövetség mögött Łokietek Ulászló szerepe sejtethető, az is utal, hogy Károlyt minden valószínűség szerint Aba nembeli Amádé is elkísérte Halicsba, hiszen a cseh párt híveinek csak a tartományúr távollétében juthatott eszükbe Gönc megtámadása.⁴⁷ Mivel Ulászlónak ekkor még egyetlen leánya a tizedik életévét sem töltötte be, Károlynak pedig minél hamarabb egy örökösre volt szüksége, ami előnyhöz juttathatta volna a szintén gyermektelen Vencel-Lászlóval szemben, egy unokahúg is megfelelő választásnak tűnt. A halicsi uralkodóházzal rokonságba kerülni annál is inkább ígéretesnek ígérkezett, mivel Jurij, majd az őt előbb-utóbb felváltó II. Leó keletről fedezni tudta a Vencel-László és II. Vencel ellen szerveződő Habsburg–magyar szövetséget, illetve annak esetleges hadműveleteit. A frigy természetesen a másik félnek is hasznos volt, hiszen Łokietek Ulászló ennek fényében továbbra is számíthatott Károly és a magyar csapatok támogatására a terveihez, a halicsi fejedelem pedig egy vele azonos pártálláson lévő uralkodóval létesíthetett szövetséget, akivel – ha minden Károly szándékai szerint alakul – előbb-utóbb közös határon is osztozni fog. Arról nem is szólva, hogy a halicsi fejedelem számára a (reménybeli) magyar királlyal – aki ráadásul egy jónevű nyugat-európai dinasztiaiból származott és ebből következően igen előkelő ősökkel rendelkezett – rokonságba kerülni növelhette megbecsültségét a „nemzetközi szintéren”.

Mivel az 1326. évi oklevélből világosan kiderül, miként arra már a korábbi kutatás is rámutatott, hogy István mester hőstetteit II. Vencel 1304. nyári magyarországi hadjárata alatt hajtotta végre, ezért Károly halicsi útját is ekkorra, pontosabban május 22. utánra, de augusztus 24. előttre tehetjük, amikor nincs információnk Károly tartózkodási helyéről.⁴⁸ Ezen belül azonban első pillantásra nem tűnik lehetségesnek a szűkítés, mivel II. Vencel magyarországi tartózkodásával kapcsolatban csak annyi tekinthető bizonyosnak, hogy május 24. utánra tehető és Károly augusztus 24-i pozsonyi látogatásakor már véget ért.⁴⁹ A Stájer Rímes Krónika egy egyházi ünnepet (*heilic tac*) említ II. Vencel és Vencel-László találkozója kapcsán, ám nem konkretizálja.⁵⁰ Bak M. János valószínűsíti,

hogy az ifjú Přemyslida magyar királyként használt nevéhez kapcsolódó ünnepnapról, vagyis Szent László valamely ünnepéről lehetett szó, így vagy június második felére (június 27. *elevatio S. Ladislai*), vagy július második felére (július 28/29. esetleg 30. *S. Ladislai Regis Depositio*) gondolhatunk.⁵¹ Mivel a középkorban a kanonizáció napja vált a szent király legjelentősebb ünnepnapjává,⁵² ezért véleményem szerint a június 27-i dátum tűnik a legvalószínűbbnek, amely 1304-ben ráadásul éppen vasárnapra esett. Ez alapján pedig mind II. Vencel magyarországi hadjárata, mind Károly halicsi útja 1304 júniusára helyezhető.

A fentebbiek alapján véleményem szerint megállapítható, hogy Károly 1304 nyarán utazott Halicsba Aba nembeli Amádé és mások társaságában, hogy elhozza első feleségét, II. Leó halicsi fejedelem feltehetőleg Mária nevű leányát. Az ezzel létrejövő magyar–halicsi szövetség oka nem Bereg vármegye vagy az abban fekvő, egy tisztázatlan időpontban I. Leó kezére került és még mindig halicsi tulajdonban lévő birtokok visszaszerzése volt, hanem az, hogy mindkét uralkodó Łokietek Ulászlót támogatta a lengyel trónért folyó versenyben. II. Leót családi kapcsolat fűzte a kujáviai herceghez, Károlyt pedig a lengyel trónra szintén igényt tartó Přemyslidákkal való szembenállás hajtotta ugyanebbe a táborba. Az esküvőre valószínűleg közvetlenül az után sor is került, hogy Magyarországra érkeztek, hiszen a Csehország elleni, küszöbön álló hadjáratra való tekintettel nem volt idő késlekedni. Vencel-László Magyarországról való távozása ráadásul kedvező pillanatnak tűnhetett egy ilyen jelentős és jövőbementő eseményre, hiszen Károly a frigytől mindenekelőtt utódokat remélt, hogy ezzel is előnyösebb pozícióba kerüljön riválisánál. Az ifjú ara azonban ez utóbbi kötelességének nem tudott eleget tenni, ugyanis nem sokkal később elhunyt, ezért Károly minden valószínűség szerint 1306-ban újból megnősült: ezúttal Máriát, Kázmér beutheni herceg leányát vette oltárhoz.

Fontos azonban kiemelni, hogy a hercegnő halála ellenére nem romlott meg a magyar–halicsi viszony, amit a trónkövetelőként fellépő III. Ottó alsóbajor herceg sorsa is bizonyít. Mint ismeretes, a támogatói számát növelni vágyó Ottó 1307-ben Erdélybe utazott, hogy egy Kán nembeli László erdélyi vajda leányával kötendő házasságról tárgyaljon, ám végül az oligarcha fogságába esett. A vajda minden valószínűség szerint az Ottónál lévő koronázási jelvényeket kívánta megszerezni, ám amikor nem járt sikerrel, a Stájer Rímes Krónika szerint átadta Ottót a havasalföldi vajdának, hogy utóbbi szerezze meg tőle a kincseket némi területi nyereségért cserébe. A vajda állítólag betegségbe esett, amikor meg

47 Kádár T.: Megjegyzések, észrevételek i. m. 18.

48 Kádár T.: Harcban a koronáért i. m. 111. Ennek az 1304-nél később keletkezett *Descriptio Europae Orientalis* híradása, miszerint Károly most („nunc”) vette feleségül II. Leó lányát, se mond ellent, mivel a leírásban egyrészt több anakronizmus is fellelhető, másrészt az ismeretlen szerző számos, egymással nem párhuzamosan történt eseményről is jelen időben ír – például Lengyelország bemutatásánál a forrás szerint épp Habsburg Albert próbálja a fia számára megszerezni a cseh (és a lengyel) trónt, ami 1307-re tehető, míg a Csehországról szóló fejezetben már inkább VII. (Luxemburgi) Henrik igyekszik elérni ugyanezt, ami viszont 1310-ben vette csak kezdetét –, ami erősen relativizálja az időhatározó jelentőségét. Anonymi *Descriptio Europae Orientalis* i. m. 40. A kronológiai problémákra bővebben: *Живковуй, Т. – Петровуй, В. – Узелац, А.: Време настанка DEO* i. m. 52–55., 58–64.

49 *Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae*. I–VII. Ed. Karel Jaromír Erben – Josef Emler – Bedrich Mend. Prag 1855–1963. II. Nr. 2006.

50 Ottokars Österreichische Reimchronik. Ed. Josef Seemüller. In: *Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken*. I–VI. Ed. Edward Schröder et al. Hannover 1877–1909. [a továbbiakban: *Steirische Reimchronik*] V./2. 1090–1091. Fordítása: Ottokar aus der Gaal: *Stájer rímes krónika*

(Részletek). Ford., kommentárok és bev. tanulmány Bagi Dániel. (Arpadiana XI.) Bp. 2023. 312.

51 János M. Bak: Sankt Stefans Armreliquie im Ornat König Wenzels von Ungarn. In: *Festschrift Percy Ernst Schramm zu seinem Siebzigsten Geburtstag von Schülern und Freunden zugeeignet*. I. Hrsg. Peter Classen – Peter Scheibert. Wiesbaden 1964. 179.

52 *Magyar Zoltán*: Szent László a magyar művelődéstörténetben. *Korunk* (2016) 8. sz. 30–37.; *Solymosi László*: Szent László király sirja, kultusza és szentté avatása. Bp. 2021. (Székfoglaló előadások a Magyar Tudományos Akadémián) 49.

akarta kínoztatni Ottót, majd a gyógyulás érdekében elengedte, de végül ismét elfogatta, mire a betegsége visszatért. Ekkor a vajda feleségének közbenjárására végül valóban szabadult.⁵³ Tekintetbe véve, hogy a betegség a rímes krónikában rendszeresen az erkölcstelen viselkedés, illetve hűtlenség büntetéseként tűnik fel, a történet ezen része biztosan kitaláció.⁵⁴ Valószínűbb ezért, hogy egy nagyobb összegű váltságdíj kifizetésére is szükség volt a szabaduláshoz, amely miatt Ottónak rendkívüli adót kellett kivetnie az Alsó-bajor Hercegségben.⁵⁵ A Pozsonyi Krónika szerint viszont Kán nembeli László a tartománya határán, Szegeden átadta a foglyot Csák nembeli Ugrinnak, aki Károllyal együtt kiűzte az országból,⁵⁶ míg az osztrák és bajor területen keletkezett kútfők úgy tudják, hogy maga Kán nembeli László űzte ki az országból, de nem Havasalföldre, hanem a rusz (*Russia et Prussia/Brussia*) területekre.⁵⁷ Ettől csak Regensburgi András tér el kis mértékben: szerinte ugyanis Ottót azért ejtette fogságba a vajda, mert rá akarta venni arra, hogy vegye feleségül a leányát, Ottónak azonban bizonyos szolgák segítségével sikerült a Ruszba menekülnie.⁵⁸ Ottokar aus der Geul szerint Ottó maga kérte a havasalföldi vajdától, hogy Halicsba távozhasson, mivel az ott uralkodó Jurij ugyanúgy IV. Béla unokája volt, mint ő maga. A szerző állítása szerint Jurij örömmel fogadta, és egy hónapra keresztül tisztes vendégségben tartotta, majd segített neki eljutni Glogaubá.⁵⁹ A halicsi fejedelmek és a Magyar Királyság fentebb vázolt baráti, sőt szövetségi kapcsolatának fényében – egyetértve Bagi Dániellel – sokkal valószínűbbnek tartom, hogy az Ottokar aus der Geul által ismertetett fogság valójában Halicsban jutott osztályrészül Ottónak, a havasalföldi epizód pedig a szerző fantáziájának terméke.⁶⁰

Visszatérve Károly és Mária beutheni hercegő házassága időpontjának megállapításához, ismét két, egymástól független forrást hívhatunk segítségül: egyfelől Jan Długosz 1306-ra vonatkozó beszámolóját,⁶¹ továbbá Mária királyné 1306. évi oklevelét. Utóbbit Kristó Gyula és Kádár Tamás – mint láttuk – Károly első feleségével hozta kapcsolatba, míg

Csukovits Enikő már a beutheni hercegőnek tulajdonította. Kristó nagyjából 1309 helyezte a halicsi Máriával való házasság felbomlását nagyrészt a királynéra vonatkozó források elapadására hivatkozva, az újabb frigyét pedig 1311 környékére datálta.⁶² Magam Csukovitsal értek egyet, meghozzá három okból. Egyrészt Kristó azzal indokolta az 1323. december 12-i királyi oklevélben említett Mária nevű első feleség és a halicsi hercegő egymással való azonosítását, valamint azt a megállapítását, hogy az 1306. évi oklevelet az utóbbi bocsátotta ki, hogy mindkét diplomában Somogy vármegyei birtokokról intézkedtek.⁶³ Ez ugyan figyelemre méltó egybeesés, ám nem bizonyítja egyértelműen, hogy csak Mária halicsi hercegőnek lettek voltak birtokai Somogyban, Károly második feleségének pedig nem, következésképpen az sem állhat vitán felül, hogy az 1306. évi oklevél a halicsi Máriához köthető. Mivel az 1323. évi diplomában külön hangsúlyozzák, hogy az új királyné, Piast Erzsébet is beleegyezését adta Mária korábbi Somogy megyei birtokadományának megerősítéséhez,⁶⁴ inkább gondolhatunk arra, hogy a királynéi birtokok egy része Somogyban feküdt. Ez már csak azért is valószínű, mert Somogy megyében az Árpád-korban is kiugróan magas volt a királynéi birtokok száma főleg a segedi királynéi uradalomnak köszönhetően, amely Zsoldos Attila és Szende László kutatásai szerint az Anjou-korban is a királyné kezén volt.⁶⁵ Ráadásul az 1323-as oklevélben említett *Dombo* birtok, amely a mai Kastélydombóval azonos, az Árpád-korban és Piast Erzsébet idején is a királynéi birtoknak számító és a segedi uradalomba tartozó Darány és Visonta közvetlen közelében fekszik, így akár azt is elképzelhetőnek tartom, hogy az uradalom részét képezte. Ilyenképpen pedig nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy a szóban forgó birtok nem Erzsébet (és előtte Mária) magánbirtoka volt, hanem a királynéi birtoktestet gyarapította. Ez alapján az, hogy egy 1306-ban és egy 1323-ban kelt királynéhoz köthető oklevél is Somogy megyei birtokról intézkedik, véleményem szerint nem zárja ki, hogy az 1306. június 23-i oklevelet már a második feleség adta ki.

Másrészt, mint fentebb említettem, Mária 1306-ban csak a gyűrűpecsétjével tudta megerősíteni a sokat emlegetett oklevelet, mert autentikus pecsét saját bevallása szerint nem állt rendelkezésre.⁶⁶ Bár lehet, hogy nincs jelentősége, hiszen

53 Steirische Reimchronik 1152–1154. Fordítása: Ottokar aus der Gaal i. m. 358–360.

54 *Bagi Dániel*: Wittelsbach Ottó „havasalföldi” fogsága a Stájer rímes krónikában. In: *Apologia historiographiae. Az orosz történelem évszázadai. Írások Szvák Gyula 70. születésnapjára*. Főszerk. Krausz Tamás. Bp. 2023. 59.

55 *Hans Wagner*: Salzburg im Spätmittelalter. Vom Interregnum bis Pilgrim von Puchheim. In: *Geschichte Salzburgs. Stadt und Land. I. Vorgesichte, Altertum, Mittelalter. Teil I.* Hrsg. Heinz Dopsch. Salzburg 1981. 463.

56 *Chronicon Poseniense*. Ed. Alexander Domanovszky. In: SRH II. 48.

57 *Annales Osterhovenses*. Ed. Wilhelm Wattenbach. In: *Monumenta Germaniae Historica Scriptorum. I–XXXVIII*. Ed. Georg Heinrich Pertz et al. Hannover 1826–2006. [a továbbiakban: MGH SS] XVII. 555.; *Anonymi monachi Bavari: De bello Bavarico. Liber memorialis*. Ed. Andreas Zayner. In: *Rerum Boicarum scriptores nusquam antehac editi. II*. Ed. Andreas Felix Oefele. Augsburg 1763. II. 341.; *Continuatio Canonorum Sancti Rudberti Salisburgensis*. Ed. Wilhelm Wattenbach. In: MGH SS IX. 819.; *Annales Zwetlenses*. Ed. Wilhelm Wattenbach. In: MGH SS IX. 662.

58 *Andreas presbyter Ratisponensis: Cronica de principibus terrae Bavarorum*. In: *Andreas von Regensburg: Sämtliche Werke*. Hrsg. Georg Leidinger. (Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte, Neue Folge 1.) München 1903. 546–547.

59 Steirische Reimchronik 1154–1155.

60 *Bagi D.*: Wittelsbach Ottó i. m. 60.

61 Ioannis Dlugossi Annales i. m. 42.

62 *Kristó Gy.*: Károly Róbert családja i. m. 17–19.

63 *Kristó Gy.*: Aba Sámuel és Károly Róbert i. m. 27–28

64 AO VIII. 652. sz.

65 *Zsoldos Attila*: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában. Bp. 2005. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36.) 29., 40–43.; *Szende László*: Királynéi rezidenciák az Anjou-kori Magyarországon. In: *Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére*. Szerk. Körmendi Tamás – Thoroczkay Gábor. Bp. 2009. 336. Szende mutatott rá doktori értekezésében, hogy a Vencel-László által Toruoy-i László és zalai János fia István javára eladományozott Somogy megyei Gány és Bábony is a királynéi birtokok közé tartozott, tehát a királynéi birtokok elhelyezkedésében bizonyosan volt kontinuitás az Árpád- és az Anjou-korban. AO I. 287. sz.; *Szende László*: Piast Erzsébet és udvara (1320–1380). Bölcsészdoktori értekezés. (ELTE) Bp. 2007. 45.

66 „Et quia sigillo attentico presens carebamus, nostro sigillo anularii consignavimus, promittentes litteras presentes privilegii cum nostrum sigillum presens fuerit attenticum.” – HU-MNL-OL-DL 76198. (AO II. 42.) Sajnálatos módon a pecsét nem maradt ránk, az oklevél hátoldalán csak a

a fogalmazó ízlésével vagy akár véletlen kihagyással is magyarázható, érdemes rögzíteni, hogy a királyné nem a saját autentikus pecsétjének hiányát említi, hanem általánosan fogalmaz, míg a gyűrűspecstje és a jövőben használni szándékozott autentikus pecsétje esetében szerepel a birtokos név, ami azt sugallja, hogy nemcsak nem volt a keze ügyében az említett megerősítő eszköz, hanem még nem birtokolt ilyet. Ennek – bár korántsem egyetlen, de – legvalószínűbb magyarázata az, hogy a megfelelő pecsét még nem készült el, amiből logikusan következik, hogy az esküvőre csak nem sokkal korábban került sor. Ennek fényében pedig felettébb furcsa lenne, ha az 1304. évi Magyarországra hozatal után ennyit vártak volna az esküvővel.

Harmadrészt a második feleség beutheni származását is figyelembe kell vennünk. Miként arra Kádár Tamás is felhívta a figyelmet, Kázmér beutheni herceg ugyan egy Európában és a régióban megbecsült uralkodónak számított, ám mind politikai, mind gazdasági súlya elenyésző volt.⁶⁷ Tőle Károly aligha várhatott hathatós segítséget. Véleményem szerint ennek a magyar udvarban is ismertnek kellett lennie, ezért egy olyan időpontban kellett megtörténnie a frigynek, amikor Kázmér és családja még tudott valamit nyújtani vejének. Ez az időszak pedig kétségkívül III. Vencel uralkodásában keresendő. A korábbi magyar trónaspiráns az előző év októberében I. Mieszko tescheni herceg Viola nevű leányát vette feleségül, Mieszko és Kázmér beutheni herceg pedig testvérek, ebből következően Károly és III. Vencel feleségei unokatestvérek voltak.⁶⁸ Bár III. Vencel 1305-ben hivatalosan békét kötött Habsburg Alberttel, Károllyal nem rendezte a viszonyát, sőt III. Ottó alsóbajor herceg javára mondott le magyar trónigényéről, ami alapján 1305 után is ellenséges cseh–magyar kapcsolatokra következett az eddigi középkorkutatás.⁶⁹

Kádár Tamás Károly második házasságának datálására nem tért ki, azonban kiemelte, hogy III. Vencel halála előtt nem kerülhetett rá sor, mivel Kázmér II. Vencel, majd fia hűbérese volt, a III. Vencellel kötött dinasztikus kapcsolat pedig ezen kötelék elmélyítését szolgálta, következésképpen Kázmér nem léphetett szövetségre egy ellenségnek számító uralkodóval.⁷⁰ Figyelembe kell azonban vennünk, hogy II. Vencel halála, a magyarországi tervek összeomlása, valamint az 1304. évi Habsburg–magyar hadjárat nem kis mértékben tépázta meg Csehországot, a Přemyslidák lengyelországi uralmát pedig alapjaiban rendítette meg. Łokietek Ulászló már 1305-ben betört Sandomierzbe és magyar segítséggel Pelczyska várát

is elfoglalta, 1306-ban pedig Krakkót is a kezére kerítette.⁷¹ Ráadásul a már II. Vencellel is szemben álló III. Henrik glogauai herceg is igyekezett kihasználni az uralomváltást, így a cseh kutatás állásfoglalása szerint III. Vencel elsősorban azért lépett frigyre Violával, tehát egy hűbérese leányával – feleségül véve egy rangon aluli nőt –, hogy ellensúlyozni tudja a glogauai herceget.⁷² Ilyen körülmények között véleményem szerint nem zárható ki, hogy Kázmér önálló politikába kezdett és szemben fivérével, elfordult Venceltől vagy legalábbis egy korábban nyíltan ellenségnek számító uralkodóval létesített szövetséget.

Ezen döntésében akár az is szerepet játszhatott, hogy felesége révén rokonságban állt a Rurikidákkal és az Árpád-házzal, Helenát ugyanis a lengyel történetírás – elsősorban a Kristóval vitába keveredett Sroka eredményei nyomán – régóta I. Leó halicsi fejedelem és Árpád-házi Konstancia unokájával azonosítja.⁷³ Személye tehát korlátozott mértékben legitimálhatta Károly igényét a magyar trónra, akárcsak a halicsi Mária esetében, de ezzel egy időben könnyebbé tehetette Kázmér beutheni herceg számára a cseh hűbérből való kitérést is. Ugyanakkor az sem elhanyagolható, hogy Kázmér és Łokietek Ulászló elsőfokú unokatestvérek voltak, ami megint csak elősegíthette a közeledést. Az Anjou-dinasztia egy tagjával létesített frigy pedig kifejezetten rangosnak tekinthető a hatalmi-politikai szempontból nem túl befolyásos sziléziai herceg számára, ami ismét előnyös voltát erősíti. Szintén az 1306. júniusi esküvő mellett szólhat, hogy Kázmér 1305-ben 140 ezüstgaras értékben kölcsönt vett fel, amit a kutatás hagyományos módon a menyegző költségeivel hoz kapcsolatba.⁷⁴

Természetesen az sem zárható ki, hogy a cseh király nem is ellenezte a frigyet, hiszen III. Vencel számára a lengyel területek megtartása, illetve visszaszerzése élvezett prioritást. Bár Wittelsbach Ottó javára mondott le magyar trónigényéről és sosem kötött hivatalosan békét Károllyal, nem rendelkezünk forrással arra nézvést, hogy tevőlegesen támogatta volna az alsóbajor herceget Magyarországra érkezését követően. Tulajdonképp elképzelhető, hogy már inkább semleges viszonyult korábbi riválisához, mivel tudta, hogy egy újabb összeütközés esetén a római királlyal és az osztrák hercegekkel is szembe találhatja magát, egy többfrontos küzdelemre pedig nem volt felkészülve. Ebből kiindulva pedig akár azt is remélhette a beutheni–Anjou dinasztikus kapcsolattól, hogy Károly közelebb kerül hozzá és felhagy Łokietek Ulászló támogatásával. Ugyanezt megfordítva, Károly is várhatott előnyöket a kapcsolattól, hiszen feleségeik rokoni kapcsolatára alapozva biztosíthatta III. Vencel végleges elállását Ottó támogatásától, de szükség esetén a lengyel területek felől is várhatott segítséget, hiszen III. Vencel 1306. augusztus 4-i meggyilkolását nem lehetett előre látni.

A fentebbiek alapján véleményem szerint megállapítható, hogy a Kristó Gyula által meggyőzően I. Károly magyar király első feleségeként azonosított Mária halicsi hercegnő valamikor 1304 nyarának második felében érkezett Magyarországra

befűző szalag és némi viaszmaradvány látható, így a pecsétkép és a körirat adott esetben bizonyosságot hozó adatairól le kell mondanunk.

67 Kádár T.: Megjegyzések észrevételek i. m. 17.

68 Graebner, E.: Böhmsche Politik i. m. 165–166.; Erich Randt: Politische Geschichte bis zum Kajre 1327. In: Geschichte Schlesiens. I. Hrsg. Ludwig Petry – Josef Joachim Menzel – Winfried Irgang, Sigmaringen 1988. 185.

69 Monumenta Germaniae Historica Constitutiones et acta publica imperatorum et regnum. I–X. Ed. Ludwig Weiland et al. Hannover 1893–1988. IV/1. 171. (Nr. 201.); Karel Maráz: Václav III. (1289–1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně. České Budějovice 2007. 49–50.

70 Kádár T.: Megjegyzések, észrevételek i. m. 17. A második házasság kezdetével legfrissebb, Károly házasságait vizsgáló tanulmányában sem foglalkozott. Kádár Tamás: Új adatok és észrevételek I. Károly (Róbert) király házasságai kérdéséhez. Turul 95. (2022) 122–127.

71 Maráz K.: Václav III. i. m. 58–59.; Rudolf V.: Közép-Európa a hosszú 13. században i. m. 557–558.

72 Graebner, E.: Böhmsche Politik i. m. 165–166.

73 Sroka, S.: Ki volt Károly Róbert első felesége i. m. 189.

74 Sroka, S.: Ki volt Károly Róbert első felesége i. m. 190.

és lépett frigyre az ifjú Anjouval valószínűleg még a Csehország ellen indított hadjáratot megelőzően. A házasság oka azonban nem Bereg vármegye visszaszerzésének vágyában keresendő, vagy éppen abban, hogy Károly nem volt elég kelendő, hanem – az Árpád-házhoz fűződő kapcsolat legitimáló erején túl – a lengyel–cseh viszony nyújt rá magyarázatot. Károly magyarországi riválisa, Vencel-László és főleg édesapja, II. Vencel cseh király ugyanis a lengyel területek egyesítésért és megszerzéséért dolgozott uralkodása jelentős részében, aminek az útjában a legnagyobb akadályt az a Łokietek Ulászló jelentette, aki a szóban forgó Mária rokona, a halicsi fejedelmeknek pedig az 1290-es évektől politikai szövetségese volt. A dinasztikus kapcsolat így egy erős, csehellenes szövetséget hozott létre, amely minden érdekelt fél számára előnyöket rejtett magában. Károly Łokietek Ulászló hadműveleteinek köszönhetően rá tudta kényszeríteni a cseh királyt a magyar ügyektől való elfordulásra, valamint saját hadjáratát is fedeztethette a kujáviai herceggel, míg Ulászló katonai támogatásban részesült a lengyel koronáért folytatott harcában, II. Leó (és apja) pedig egy újabb harcostárs mellett rangbéli emelkedésnek is örülhetett. Károly és Mária házassága mindazonáltal nem bizonyult hosszúéletűnek – feltehetőleg Mária korai és gyermektelen halála miatt. Mivel Károlynak örökösre volt szüksége, nem késlekedett az újabb friggyel. Véleményem szerint már 1306-ban, a legvalószínűbb, hogy

a sokat emlegetett június 23-i oklevél kiadását nem sokkal megelőzően feleségül vette Mária beutheni hercegnőt. Ezen frigymögött is elsősorban az időközben cseh királlyá előlépett régi riválist kell keresnünk. III. Vencel összeomlás szélén álló lengyelországi uralmának ismeretében talán joggal gondolhatunk arra, hogy a korábbi hűbéres, Kázmér beutheni herceg önálló politizálásba kezdett, és Łokietek Ulászló, valamint Károly felé orientálódott, amire rokoni kapcsolatai is ösztönözhatték. Így pedig Károly szert tehetett egy szövetségesre korábbi fő ellenfele hátában. Ennek csak látszólag mond ellent, hogy Kázmér fivére éppen III. Vencellel vonta szorosabbra viszonyát hozzáadva a leányát, hiszen a két testvér saját, önálló hercegség élén állt, ráadásul a cseh király és Łokietek Ulászló között fellobbanó küzdelmek végeredménye koránt sem volt előre látható, így akár egyfajta taktikázás is elképzelhető a hercegek részéről, de természetesen az sem zárható ki, hogy a beutheni–magyar közeledés nem ütközött semmiféle rosszállásba III. Vencel részéről. Akár ellenséges maradt a cseh–magyar viszony Wittelsbach Ottó Magyarországra érkezése után, akár nem, Károly számára mindenképp hasznos lehetett a beutheni herceg, hiszen vagy számíthatott a támogatására Łokietek Ulászló csehellenes törekvéseinél és ezzel elháríthatott egy újabb beavatkozást, vagy biztosíthatta III. Vencel semlegességét a magyarországi ügyekben, és elszigetelhetette Wittelsbach Ottót.

